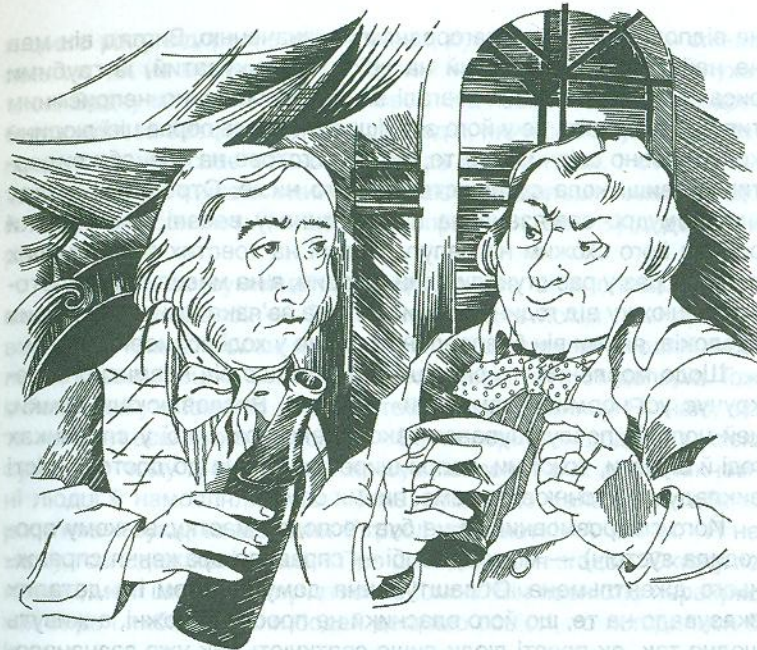

Торговельний завод

Харківська
Торговельна

Харківська Торговельна

Розділ I Знайомство з «гуманним» работорговцем

Ми починаємо довгу розповідь про Америку того часу, коли в ній було узаконено рабовласництво і дозволено одним людям розпоряджатися долями інших людей. Легко про це читати, та переживати — аж ніяк...

Того дня у місті П. штату Кентуккі було холодно, та то й не дивно, бо ж стояла люднева пора. Але це анітрохи не хвилювало двох джентльменів, які сиділи за пляшкою доброго вина у вельми затишній їдальні. Могло скластися враження, що двоє друзяк просто коротають зимовий вечір за пустопорожніми теревенями. Але це було не так... Чоловіки, близько присунувшись один до одного, обговорювали якусь важливу справу.

Назвавши їх обох джентльменами (лише задля зручності викладу), ми відступили від правди. А записати їх у приятелі — це взагалі занадто, адже один із них, відверто кажучи, аж ніяк

не відповідав цьому благородному визначенню. Вигляд він мав не найкращий: невисокий на зріст, опецькуватий, із грубими рисами обличчя... Та й взагалі він був страшенно неприємним типом, і річ навіть не у його зовнішності. Увесь образ цієї людини красномовно свідчив про те, що вона готова на все, аби видертися у вищі кола суспільства із його низів. Строкатий жилет і хитромудро зав'язана на шиї хустина у веселі жовті цятки робили його схожим на папугу. Персні на товстих зашкарублених пальцях раз у раз стукали один об один, а на масивному золотому ланцюжку від годинника висіла ціла зв'язка різнокольорових брелоків, якими він безпардонно гримів у ході розмови.

Щодо мовлення, то скидалося на те, що він навмисно перекручує усі норми «Граматики» Маррея. Висловлюючи думки, цей чоловік послуговувався такою лексикою, якої у словниках годі й шукати, тож і ми, попри щире прагнення до достовірності викладу, не уточнюватимемо, якими саме.

Його співрозмовник (а це був господар маєтку, в якому проходила зустріч) — містер Шелбі — справляв враження справжнього джентльмена. Облаштування дому загалом і в деталях вказувало на те, що його власники не просто заможні, а живуть щодня так, як прості люди лише святкують. Як уже зазначалося, чоловіки були зосереджені на якійсь важливій розмові.

— Я волів би саме так владнати нашу справу, — мовив містер Шелбі.

— Мабуть, ми ніколи не дійдемо згоди! Не могу, містере Шелбі, ніяк не могу, — роздратовано відповів гість, підіймаючи келих над головою.

— Але Гейлі! Том сторицею відпрацює ці гроші. Він незвичайний негр — надійний, чесний, меткий і працьовитий. Під його наглядом моє господарство працює безперебійно. Я дуже задоволений його роботою.

— Еге ж, чесний, от лише чесність його, гм... негритянська! — гикнув Гейлі, доливаючи собі вина.

— Ні! — заперечив господар дому. — Він чесний, і це факт. Том — негр добрий, мудрий, побожний. Його релігійність щира, а не показна. Чотири роки тому Том став парафіянином нашої церкви. Відтоді я могу довірити йому будь-що: гроші, дім, коней. Він сам пильнує за усім, і досі у мене не виникло жодних сумнівів у його порядності й відданості.

— Побуває думка, що побожних негрів не буває, але мені здається, це не зовсім так, — улесливо сказав Гейлі, широким жестом руки підтверджуючи сказане. — В останній партії, яку

я цього року відправив до Орлеана, був один такий. Він співав псалми, як на молитовному зібранні — неможливо не заслухатися! Вдачу мав тиху, неноровливу... На ньому я непогано заробив: купив за безцінь у одного добродія, який був змушений розпродувати усе своє майно, а продав як годиться. І от результати — у мій кишені опинилося шістсот доларів навару! Що й казати, побожність (якщо вона справжня, звісно) додає ціни рабам!

— Навіть не сумнівайтеся, що Томова віра справжня, — мовив містер Шелбі. — Ось послухайте, а потім самі зробить висновки. Минулої осені я послав його в Цинциннаті в одній важливій справі. Звідти він мав привезти мені п'ятсот доларів. Тож я йому кажу: «Томе! Я довіряю тобі як християнину. Я знаю, що ти не ошукаєш свого господаря». Він повернувся додому з усією сумою, в чому я ні на мить не сумнівався. Хоча деякі нікчемні люди й намовляли його: «Томе, втікай до Канади! У тебе ж розв'язані руки, та ще вони й гроші тримають!» А Том їм: «Я не могу, господар мені вірити». Про це я дізнався згодом. Скажу по правді, мені шкода розлучатися із Томом. Він повністю перекриє мій борг, і якби ви мали бодай децицю совісті, то погодилися б із цим.

— О, совісті я маю, як і належить нашому брату комерсанту, мінімально, тобто про людське око! — відбувся жартом гість на закид господаря. — А щодо друзів, я завжди радо поступаюся їм. Але ви забагато від мене вимагаєте... таки забагато, погодьтесь! — Гейлі скрушно зітхнув і долив вина у свій келих.

— І що ви пропонуєте? — врешті запитав по затяжній мовчанці містер Шелбі.

— Може, разом із Томом я міг би отримати іще якесь дитя?

— Ні... Зайвих у мене нема. Я продаю своїх негрів лише за виняткової потреби. Не люблю цього робити.

Тієї миті двері прочинилися, і до ідальни ускочив премилый хлопчик років трьох-чотирьох. Він виглядав як квартерон — мабуть, його дід або баба мали негритянське коріння. Він був гарненькою дитиною. Шовкові чорні кучерики спадали на кругле обличчя з ямочками на щічках; великі темні очі із щирим зацікавленням позирали навсбіч, сяючи з-під довгих пухнастих вій. Ошатне вбрання із червоно-жовтої шотландки вдало підкреслювало його яскраву зовнішність. І хоч поведився він впевнено, та було помітно, що хлоп'я трохи знічене. Але навіть це не приховувало, що цей малюк — пестунчик і зник до уваги.

— Гей, чорномазий, лови! — гукнув містер Шелбі і, свиснувши, кинув хлопчикові гілочку винограду.

Хлопчатко рвучко кинулося по ласощі, чим дуже розсмішило свого господаря.

— Іди-но сюди, — наказав йому містер Шелбі. Коли маля підбігло, погладив його по кучерявій голівці і полоскотав підборіддя.

— Ану, покажи цьому джентльменові, як ти умієш співати і танцювати.

І хлопчик одразу ж заспівав гарним чистим голосом непросто негритянську мелодію, ритмічно рухаючи при цьому ніжками, ручками і всім тілом.

— Браво! — вигукнув Гейлі, нагороджуючи маленького артиста долькою апельсина.

— А тепер покажи, як ходить дядечко Каджу, коли його вхопить ревматизм, — зажадав містер Шелбі.

Гнучке дитяче тіло набуло пози розбитої ревматизмом людини: він згорбився, скривився, наче з'їв щось кисле, і, вихопивши палицю із рук господаря, почовгав по-старечому з одного кута їдальні до іншого, періодично спльовуючи то вправо, то вліво.

Обидва джентльмени розреготалися.

— Ось що, смаглявий, побудь-но трохи дядьком Елдером Робінсом. Як він співає псалми?

Пухеньке обличчя хлопчини одразу посерйознішало, витягнулося, і він поважно загугнявив молитовну мелодію.

— Браво, браво! Оце молодчина! — вигукнув Гейлі. — Далеко піде! А що, як... — він ляснув містера Шелбі по плечу. — Чому б вам на додачу до Тома не віддати мені цього хлопчика? Так і вирішимо проблему! Це буде справедливо.

На цих словах нечутно відчинилися двері і до їдальні увійшла молода квартеронка років двадцяти п'яти. Вона зашарілася.

Досить було навіть поверхового погляду, аби зрозуміти, що хлопчик і жінка — це одна кров, мати і син. Ті самі вогнисті темні очі під довгими віями, той самий шовк чорних кучерів. Смагляве обличчя квартеронки ще більше залилося рум'янцем, коли вона помітила, як відверто незнайомець захоплюється її сином. Сукня облягала її тіло, вигідно підкреслюючи принадність фігури. Работорговець, який добре знався на тому, що саме цінується у товарі жіночого роду, помітив також ніжні руки і маленькі тендітні ступні жіночки.

— Чого тобі, Елізо? — запитав її містер Шелбі, коли вона нерішуче поглянула на нього.

— Вибачте, сер, я шукала Гаррі.

Хлопчина підбіг до матері, вихваляючись гостинцями, які тримав у пелені одежини.

— Можеш забрати його звідси, — дозволив господар.

Вона підхопила сина на руки і квапливо залишила кімнату.

— Чорт забирай! — вигукнув работорговець, повертаючись до містера Шелбі. — Та на такій кралечці в Орлеані можна заробити цілий статок! Я на власні очі бачив, як за нічим не кращих жінок платили по тисячі доларів.

— Я не збираюся наживатися на Елізі, — сухо відповів чоловік. Щоб змінити тему розмови, відкоркував нову пляшку вина й запитав гостя, чи воно йому смакує.

— Прекрасне вино! Вищий гатунок! — работорговець знову по-панібратськи поплескав по плечу містера Шелбі: — Ну то скільки ви хочете за цю красуню? Сторгуємося! Називайте свою ціну.

— Вона не продається, містере Гейлі, — сказав Шелбі. — Навіть якби за неї давали стільки золота, скільки вона сама важить. Моя дружина нізащо не погодиться розлучитися з Елізою.

— Жінота завжди так каже, бо не тямить ціни золоту! А варто їм лиш пояснити, скільки за ці гроші можна накупити годинничків, страусового пір'я і всіляких цяцьок, у яких вони кохаються — і категоричності їхньої годі й згадувати.

— Змінімо тему, Гейлі. Я з цього приводу вам уже все сказав, — твердо відповів містер Шелбі.

— То хоч хлопчика віддайте, — вів своє работорговець, — бачите ж, я не шкодую ніяких грошей!

— Та навіщо він вам? — вигукнув містер Шелбі, роздратований наполегливістю співрозмовника.

— Я маю приятеля, який скуповує симпатичних хлоп'ят. Підросте отакий красунчик, і він його вигідно продасть. Це, певна річ, розкішний товар, таких зазвичай беруть за лакеїв. Не усі можуть собі таке дозволити. Зате яка це окраса вашого дому, якщо відчиняє двері, зустрічає гостей і за столом прислуговує вродливий лакей! На них, кажу вам, попит колосальний! А це чортеня до того ж метке і голосисте. Дуже, дуже хороший товар.

— Це все зрозуміло, проте я однаково не бажаю його продавати, — поважно відповів містер Шелбі. — Розумієте, сер, я — людина гуманна і не можу забирати дитину у матері.

— Он як! Я вас розумію. З жінками іноді краще не мати жодних справ, бо все закінчиться слізьми та істериками, а це,

погодьтеся, не дуже присмно! Але я намагаюся уникати цих концертів. Це нескладно. Якщо хочете, я радо поділюся досвідом. Раджу вам кудись відправити оцю Елізу на день-два, а краще на тиждень — і все пройде тихо й мирно. Коли вона повернеться, уже буде неможливо щось змінити. Ваша дружина подарує їй сережки, нову сукню або ще якусь дурницю, і вона втішиться.

— Я так не вважаю.

— А дарма! Хіба можна рівняти негрів із білими людьми? Якщо правильно усе організувати, то проблем не виникне. Дехто каже, — довірливо перейшов на шепіт Гейлі, — що на нашій роботі черствієш душею. Але це не про мене. Деякі наші колеги і справді чинять жорстоко — прямо перед матір'ю виставляють дитину на продаж. Ясна річ, вона голоситиме. Так справи не робляться. Так, чого доброго, можна й товар зіпсувати! Після такої драми чимало жінок уже не можуть працювати. Пригадую, була така одна в Орлеані — неймовірна красуня. То її таким чином і занастили: покупець брав її без дитини, а вона була не жінка — вогонь. Вчепилася у своє дитинча, б'ється, репетує. Від самої згадки моторошно! Врешті-решт хлопчика у неї таки забрали, а її — під замок, де вона швидко з глузду з'їхала і за тиждень померла. Тисячу доларів котові під хвіст! А чому? Бо не можуть дати собі ради з таким делікатним товаром. Ні, сер, тут треба по-доброму. Я переконався на власному досвіді. — Работорговець відкинувся на спинку крісла і спробув набути благородного вигляду, схрестивши на грудях руки — справжнісінький тобі Уїлберфорс номер два.

Мабуть, ця розмова була дуже важливою для Гейлі. Навіть не дочекавшись, що господар, який замислено чистив апельсин, підтримає розмову, гість заговорив знову, ніби мав нагальну потребу відстояти благородний підхід у торгівлі рабами.

— Вихвалитися недобре, та правди не приховаєш. Недаремно Гейлі славиться тим, що у кожній його партії усі раби ситі, доглянуті, здорові. І не мруть так, як у решти. Ось чому важливе вміння вести справи, сер. У мене, сер, чільне місце посідає людяність!

Містер Шелбі не знайшов, що відповісти на таку зухвалу заяву, тому обмежився лише беззмисловим:

— То он воно як?

— Мене, сер, виставляли на глум, проте я й гадки не мав працювати так, як усі. Істинно, мої погляди на наш бізнес — непересічні, та я твердо їх дотримуюся. Можу лише сказати, що

ждного разу не помилюся, використовуючи їх. — І работорговець самовдоволено зареготав.

Таке тлумачення принципів гуманності було своєрідним і навіть несподіваним, тож містер Шелбі не зміг не розсміятися разом зі своїм гостем.

Можливо, вас, дорогий читачу, теж розсмішив псевдоджентльмен Гейлі? Адже відомо, що нині людяність набуває найрізноманітніших (а іноді навіть химерних) форм, і часом годі зрозуміти, чому ці «гуманісти» так себе називають,

Сміх містера Шелбі підбадьорив Гейлі, тож він продовжував вихвалитися.

— Але от що гнітить: скільки б я не переконував колег, що найрезультативнішим є саме гуманний підхід, — усе марно. Згадати хоча б мого колишнього компаньйона, Тома Локкера з Натчеза. Він був не дурний, ні! Та з неграми — втілення зла у людській подобі! А все тому, що не бажав міняти усталених принципів поводження з рабами. Насправді ж він — душа-людина. Я, бувало, йому кажу: «Томе! Якщо твої баби плачуть, аж заходяться, то нащо на них ще й кричати та шмагати їх? Буде тільки гірше. Нехай ревуть собі на здоров'я — така сльозлива у них натура. Тут нічого не вдієш — гнатимеш природу з хати через двері, то вона через вікно залізе. А від побоїв вони втрачають і здоров'я, і красу... Особливо мулатки. Ти б ліпше поговорив із ними ласкавіше, заспокоїв... Не пошкодуєш! Це спрацьовує краще, ніж крики і хвицькання батогами, а з часом виправдовує себе, от пригадаєш мої слова». Та хіба йому щось можна довести?! Знай свої гне. Товару перепсував силу-силенну, тож довелось із ним розпрощатися. А шкода, бо ж і людина він непогана, і на справі знався.

— Отже, ви упевнені, що ваші принципи ведення справ кращі за Томів підхід? — запитав містер Шелбі.

— Не сумніваюся у цьому, сер. Я завжди готовий бодай трохи пом'якшити неприємні моменти нашого бізнесу. Ось, наприклад, продаж дітей. Відправляю матір куди-небудь, щоб не заважала, — очі не бачать, то й серце не болить, правильно? А коли справу зроблено, вороття немає, то хоч-не-хоч, а мусить змиритися. Негри ж не білі люди, які з коліски знають, що жінка має жити з чоловіком, а діти коло матері. Негри на це навіть не сподіваються, якщо, звісно, їх правильно виховувати. Тож розлука з ріднею для них — не трагедія.

— Ну то мої негри, либонь, виховані неправильно, — кинув містер Шелбі.